

Tysk Gudstjeneste i Nordslesvig.

I den senere Tid forceres Forsøgene på at få indført delvis tysk Gudstjeneste i alle nordslesvigske Kirker øjensynlig meget stærkt. Der går næsten ingen Måned, uden at man hører om nye Forsøg. Petitioner iværksatte af Embedsmænd strømmer ind til Konsistoriet fra alle Egne, og de kirkelige Avtoriteter opfylder nu i Modsetning til tidligere beredvillig ethvert nok så lille Mindretals vidtgående Ønsker. Det tyske Sprog har derfor allerede gjort større Fremskridt på det kirkelige Område, end de fleste aner, og mange Tegn tyder på, at det vil gjøre endnu større Fremskridt i den nærmeste Fremtid. — Den Oversigt, der i det følgende gives over det tyske Sprogs Fremtrængen i de sønderjydske Kirker og Germaniseringens Indflydelse på vore kirkelige Forhold, hviler på et meget omfattende og — som jeg har Grund til at antage — pålideligt Materiale, der er skaffet til Veje ved at udsende en Række Spørgsmål til fremragende Mænd, som oftest til Medlemmer af Kirkeforstanderskaberne, i alle nordslesvigske Sogne.

I.

Ved Krigens Udbrud i 1864 var Kirkesproget udelukkende Dansk i alle Landsogne i det egentlige Nordslesvig, hvortil her regnes de fem Hoveddele: Haderslev Øster- og Vesteramt, Åbenrå Amt, Sønderborg Amt og

Tønder Nørreamt. *) Ialt er der i dette Område 108 Landsogne, nemlig 49 i Haderslev, 17 i Åbenrå, 19 i Sønderborg og 23 i Tønder Nørreamt. Skiftevis Dansk og Tysk var Kirkesproget i 49 Landsogne i Flensborg, Tønder, Bredsted, Husum og Gottorp Provstier, samt i Haderslev Frue Sogn, Christiansfeldt, Åbenrå, Sønderborg, Tønder og Flensborg. I den sidstnævnte By prædikedes der udelukkende Dansk i Helligåndskirken, den såkaldte „danske Kirke“. Der blev således ialt afholdt udelukkende eller delvis dansk Gudstjeneste i 168 sønderjydske Sogne før Krigens Udbrud.

Men allerede den 19. Februar 1864 udstedte Civilkommissærerne en Anordning, som påbød Indførelsen af udelukkende tysk Gudstjeneste i samtlige blandede Sogne i Gottorp, Husum og Bredsted Provstier, samt i Flensborg Amt med Undtagelse af det næsten rent dansktalende Vie Herred, hvor den tyske Gudstjenestes Indførelse skulde gjøres afhængig af frie Afstemninger. Der foretoges derefter Afstemninger i Slutningen af Marts Måned, mens Landet var stærkt besat af tyske Tropper. Resultatet var, at kun Bov Sogn kunde opvise et Flertal, der udtalte sig bestemt mod Indførelse af udelukkende tysk Gudstjeneste, og i de øvrige fem Sogne af Herredet, deriblandt Hanved, som tre År senere afgav 75 pCt. danske Stemmer, blev Kirkesproget derpå ublandet tysk.

I de sydligste blandede Sogne i Tønder Amt indførte

---

*) Tønder Nørreamt er en frit valgt Betegnelse for den Del af Tønder Amt, der ligger nord for Linjen Tinglev-Burkal-Tønder-Højer. Det vilde i en Afhandling som denne være mere korrekt at tale om Nørre-Tønder Provsti, men da Provstiet også omfatter flere tyske og frisiske Sogne, har jeg valgt den anden Betegnelse.

Civilkommissærerne udelukkende tysk Kirkesprog i Juni Måned, derimod var de nådige nok til at tillade, at der foreløbig blev prædikeret Dansk en Søndag Form. og en Søndag Efterm. månedlig i de nordligste blandede Sogne i Amtet.

Af de 49 Sogne, som det blandede Distrikt omfattede mellem Krigene, havde ialt 42 Sogne dermed fået udelukkende tysk Kirkesprog. I de øvrige 7 Sogne: Bov i Flensborg Amt, Sønder-Løgum, Humptrup, Brarup, Karlum, Ladelund og Medelby i Tønder Amt beholdt det danske Sprog derimod endnu foreløbig en underordnet Plads.

I de Byer, der før Krigens Udbrud havde skiftevis dansk og tysk Gudstjeneste, degraderedes det danske Sprog i Eftersommeren, idet Civilkommissærerne befalede, at der kun måtte prædikes Dansk om Eftermiddagen, mens den tyske Gudstjeneste skulde afholdes om Formiddagen som Højmesse, og senere er den danske Gudstjeneste i Tønder bleven yderligere indskrænket, således at der nu kun prædikes Dansk hver anden Søndag Eftermiddag i denne By.*) Lidt senere indførtes der delvis tysk Gudstjeneste i Højer, Løgumkloster, Gråsten, Nørborg og Augustenborg.

Da Wienerfreden blev afsluttet havde det tyske Sprog allerede gjort store Fremskridt. I Stedet for 162 havde nu kun 120 Sogne i Sønderjylland delvis eller udelukkende dansk Kirkesprog.

II.

I de første tyve År efter at dette store Stormløb fandt Sted, var det tyske Sprogs Fremskridt i Nordslesvig kun

---

*) I Åbenrå gjorde man for et Års Tid siden et Forsøg på at få den danske Gudstjeneste helt afskaffet. Forsøget strandede, men det vil — hvis man kan tro Tyskerne — inden ret længe blive gjentaget.

små på det kirkelige Område. Det danske Sprog fortrængtes helt af Kirkerne i de sidste 6 „blandede“ Sogne i Tønder Amt, mens det tyske Sprog indførtes ved Gudstjenesten i Broager Sogn i Sønderborg Amt, i Ravsted og Abild Sogne i Tønder Amt og i Holebøl, Ringenæs, Kliplev og Ris Sogne i Åabenrå Amt. Samtidig afsloges alle Forsøg på at få det danske Sprog gjenindført ved Gudstjenesten i Sogne, hvor det fortrængtes under Krigen. I det store Hanved Sogn indgav ca. 100 Familiefædre fra Landsbyerne Frøslev og Harreslev en Ansøgning om Gjenindførelse af delvis dansk Kirkesprog. Uagtet mange af Ansøgerne bevislig ikke forstod Tysk, modtog de et bestemt Afslag, og alt, hvad man senere har ladet sig bevæge til at indrømme Flertallet i dette dansktalende Sogn, er Tilladelse til at lade Dåbshandlingen og Nadvertjenesten forrette på Dansk i Hjemmene. — I det ligeledes så godt som rent dansktalende Sønder-Løgum Sogn vedtog Storbønderne for nogle År siden, at den danske Gudstjeneste skulde afskaffes. Småkårsfolkene protesterede derimod, men forgjæves: Storbønderne fik deres Vilje, uagtet det Parti, der i Sønder-Løgum slutter sig til dem, af forskjellige denne Sag uvedkommende Grunde står i så stærk Opposition til den nuværende Sognepræst, at de sjælden søger Kirken.

Forskjellige i dette Tidsrum gjorde Forsøg på at få det tyske Sprog indført i nordslesvigske Landsbykirker mislykkedes fuldstændigt. Den tidligere Generalsuperintendent Godt, en Bondesøn fra Sundeved, holdt som bekjendt trods sin Slesvig-Holsteinisme i flere Henseender en beskyttende Hånd over det danske Sprog, og som oftest ænsede Konsistoriet derfor ikke de Petitioner om tysk Kirkesprog, der nu og da indsendtes af Embedsmænd og

indvandrede Tyskere. I Sommersted Sogn, hvor der er en Jærnbane- og Toldstation samt en Del Grænseopsynsmænd vovede man et Forsøg, men Udfaldet var meget mistrøstigt, idet den tyske Gudstjeneste snart efter måtte ophøre af Mangel på Deltagelse.

I den nuværende Generalsuperintendent Kaftans Tid er Konsistoriets Stilling til Indførelsen af tysk Kirkesprog imidlertid øjensynlig bleven en anden, og i de senere År er det tyske Sprog derfor i stærk Fremrykning over hele Nordslesvig. Siden 1885 er der ialt indført delvis tysk Gudstjeneste i 29 *) så godt som rent dansktalende nordslesvigske Sogne, hvoraf 7 hører til Tønder Amt, 4 til Åbenrå Amt, 3 **) til Sønderborg Amt og 15 til Haderslev Amt. For 12 af disse Sognes Vedkommende savner jeg nøjagtigere Oplysninger om, når den tyske Gudstjeneste indførtes, men de Oplysninger, der foreligger fra de øvrige 17 Sogne, viser tydeligt nok, hvor stærkt Germaniseringen også på dette Område forceres i de senere År. Fra 1885—1887 indførtes der næmlig kun tysk Gudstjeneste i 3, 1888 i 5, 1889 i 5 og i de første otte Måneder af 1890 i 4 af disse Sogne. At der endvidere vil blive indført delvis tysk Kirkesprog i adskillige Sogne inden Nytår må betegnes som meget sandsynligt, da der allerede foreligger flere Petitioner desangående, og Konsistoriets Stilling til sliche Petitioner ikke kan være tvivlsom efter de sidste Års Erfaringer.

---

*) Muligvis er det tyske Kirkesprog dog indført nogle År tidligere i 2 eller 3 af disse Sogne.

**) I disse indbefattet Broager Sogn, hvor der tidligere afholdtes tysk Gudstjeneste nu og da, men hvor den tyske Gudstjeneste blev betydelig udvidet 1889.

Hosstående Tabeller giver en nøjere Oversigt over det tyske Sprogs Indrykning i de nordslesvigske Landsogne.

Tønder Nørreamt.

Den tyske Gudstjeneste

Sogn:	indførtes	af hvilken Grund	afholdes	Andre Bemærkninger.
Højer ...	1864		12 Gange årlig	
Løgumkloster	1864	Efter Anordning af Civillkommisærerne.	15 Gange årlig: den første Søndag i hver Måned og anden Helligdag i Jul, Påske og Pinse. Altid Højmesse.	Kirkebesøget dårligt, når der afholdes tysk Gudstjeneste.
Ravsted .	1876	Ubekjendt.	2 Gange årlig: Forår og Efterår på alm. Søndage.	Kirkebesøget dårligt, når der afholdes tysk Gudstjeneste.
Burkal...	1886	Af Hensyn til et Par indvandrede Embedsmænd.	4 Gange årlig: 2 Søndage i Juli og Oktober samt anden Helligdag i Jul og Påske.	
Bylderup			2 Gange årlig afholdes der tysk Alterg.	
Tinglev .		Af Hensyn til Jernbanepersonalet.	6 Gange årlig: 3 alm. Søndage og anden Helligdag i Jul, Påske og Pinse.	Kirkebesøget i det hele aftaget kjendeligt i de senere År, og især dårligt, når der afholdes tysk Gudstjeneste.
Højst			2 Gange årlig afholdes der tysk Alterg. efter først afholdt dansk Gudstjeneste.	
Hostrup .	1888	Ubekjendt, da alle Menighedsmedlemmer forstår Dansk.	6 Gange årlig: 3 alm. Søndage og anden Helligdag i Jul, Påske og Pinse.	
Brede ...	1889	Af Hensyn til Jernbanepersonalet.	12 Gange årlig: den første Søndag i hver Måned efter afholdt dansk Gudstjeneste.	
Abild ...		Af Hensyn til et Par indv. Menighedsmedl.	Nogle Gange årlig efter Præstens Forgodtbefindende.	

Åbenrå Amt.

Den tyske Gudstjeneste

Sogn:	indførtes	af hvilken Grund	afholdes	Andre Bemærkninger.
Adsbøl	1864	Efter Anordning af Civilkommissærerne.	Hver anden Søn- og Helligdag.	Den tyske Gudstjeneste afholdes i Slotskapellet på Gråsten. I Adsbøl Kirke prædikes der udelukkende Dansk.
Kliplev	I Halvfjerdsenerne	Ubekjendt.	5 Gange årlig: 3 alm. Søndage og anden Helligdag i Jul, Påske og Pinse.	Den tyske Gudstjeneste er sjældnen besøgt af flere end 10 Personer.
Holebøl	ca. 1880	Af Hensyn til et Par indvandrede Menighedsmedlemmer.	6 Gange årlig: 3 alm. Søndage og anden Helligdag i Jul, Påske og Pinse.	Kirkebesøget aftaget betydeligt i de senere År.
Ris	ca. 1880 og udvidedes 1888	Efter Ansøgning af nogle tysksindede Menighedsmedlemmer.	12 Gange årlig: 9 alm. Søndage og anden Helligdag i Jul, Påske og Pinse. 5 Søndage årlig afholdes ingen dansk Gudstjeneste.	Den tyske Gudstjeneste samler få Deltagere; det danske Kirkebesøg aftaget stærkt, siden den indførtes.
Ringensæs	1882 og udvidedes 1889	Efter Ansøgning af nogle tysksindede Menighedsmedlemmer.	16 Gange årlig: den første Søndag i hver Måned tysk Eftermiddagstjeneste; 1 Søndag årlig og anden Helligdag i Jul, Påske og Pinse udelukkende tysk Gudstjeneste.	Det danske Kirkebesøg aftaget betydeligt, siden tysk Gudstjeneste indførtes.
Kvers		Efter Ansøgning af flere tysksindede Menighedsmedlemmer.	4 Gange årlig: den første Søndag i Oktbr. og anden Helligdag i Jul, Påske og Pinse.	Der er sjældnen flere end 10 Deltagere i tysk Gudstjeneste. Kirkeb. i det hele meget dårligt.

Åbenrå Amt.

Den tyske Gudstjeneste

Sogn:	indførtes	af hvilken Grund	afholdes	Andre Bemærkninger.
Uge	1888	Efter Ansøgning af Præsten motiveret med Hensyn til tyske Arbejdere ved Mergelbanen dersteds.	15 Gange årlig: den første Søndag i hver Måned og anden Helligdag i Jul, Påske og Pinse.	Kirkebesøget aftaget stærkt i de senere År.
Jordkjer . . .	1888	Ubekjendt.	2 Gange årlig efter Præstens Forgodtbefindende.	
Bjolderup . . .	1890	Efter Ansøgning af Hensyn til Jernbanepersonalet.	7 Gange årlig: en Søndag i hvert Fjerdingår og anden Helligdag i Jul, Påske og Pinse. Eftermiddagstjeneste.	

Sønderborg Amt.

Den tyske Gudstjeneste

Sogn:	indførtes	af hvilken Grund	afholdes	Andre Bemærkninger.
Nørborg	1864	Efter Anordning af Civilkommissærerne.	6 Gange årlig: 2 Søndage Højmesse, 4 Søndage Eftermiddagstjeneste.	Den tyske Gudstjeneste samler meget få Deltagere.
Augustenbg.	1864	Efter Anordning af Civilkommissærerne.	Hver Søn- og Helligdag hele Året rundt.	Der arholdes kun dansk Gudstjeneste 4 Gange årlig.

Sønderborg Amt.

Den tyske Gudstjeneste

Sogn:	indførtes	af hvilken Grund	afholdes	Andre Bemærkninger.
Broager	1864 udvidet 1889	1889 efter Ansøgning af 33 Menighedsmedlemmer. Sognet har i alt 6000 Indb.	15 Gange årlig: den sidste Søn- dag i hver Måned og anden Helligdag i Jul, Påske og Pinse. Altid Højmesse.	Kirkebesøget er aftaget be- tydeligt, siden den tyske Gudstjeneste indførtes.
Ullerup	1890	Efter Ansøgning af nogle tysksindede Menigheds- medlemmer.	4 Gange årlig: 2 alm. Søndage i Juni og September og anden Helligdag i Jul og Påske. Altid Højmesse.	Ansøgningen, som bevillegedes mod Kirkeforstanderskabets og Synodeudv. Vilje var mo- tiveret ved Henvisning til to tyskfødte i Sognet nylig an- satte Lærereinder.
Ulkebøl	1890	Efter Ansøgning af nogle tysksindede Menigheds- medlemmer.	4 Gange årlig.	

Haderslev Amt.

Den tyske Gudstjeneste

Sogn:	indførtes	af hvilken Grund	afholdes	Andre Bemærkninger.
Hammelev . .	1885	Af Hensyn til Jernbane- personalet.	7 Gange årlig: 4 alm. Søndage og anden Helligdag i Jul, Påske og Pinse.	Kirkebesøget kjendelig afta- get siden den tyske Guds- tjenestes Indførelse.

Den tyske Gudstjeneste

Sogn:	indførtes	af hvilken Grund	afholdes	Andre Bemærkninger.
Skodborg...		Af Hensyn til Grænseopsynsmændene.	12 Gange årlig: den første Søndag i hver Måned. Eftermiddagstjeneste.	Kirkebesøget tilsyneladende upåvirket af den tyske Gudstjenestes Indførelse.
Hygum		Af Hensyn til Grænseopsynsmændene.	2 Gange årlig afholdes der tysk Altergang.	
Halk		Af Hensyn til indvandrede tyske Tjenestefolk.	1 Gang årlig Altergang.	
Frørup		Af Hensyn til Grænseopsynsmændene	1 Gang årlig.	
Steppinge ..		Af Hensyn til Grænseopsynsmændene.	2 Gange årlig Altergang, for det meste på Søgnedage.	
Jægerup		Af Hensyn til Jernbanepersonalet.	1—2 Gange årlig.	Den tyske Gudstjeneste afholdes ikke i Kirken men i Vojens Skole
Højrup		Af Hensyn til to tyske Embedsmænd.	12 Gange årlig.	Den tyske Gudstjeneste afholdes ikke i Kirken men i Arnum Skole.
Gammel-Haderslev.	1887	Efter Ansøgning af Menighedsmedlemmer.	15 Gange årlig: den sidste Søndag i hver Måned og anden Helligdag i Jul, Påske og Pinse. Altid Højmesse.	Kirkebesøget fra Landsognet aftaget betydeligt siden den tyske Gudstjeneste indførtes.

Haderslev Amt.

Den tyske Gudstjeneste

Sogn:	indførtes	af hvilken Grund	afholdes	Andre Bemærkninger.
Sommersted	1888	Af Hensyn til Jernbanepersonalet.	12 Gange årlig: den første Søndag i hver Måned. Eftermiddagstjeneste.	Den tyske Gudstjeneste har været indført en Gang tidligere, men måtte da ophøre af Mangel på Tilhørere.
Toftlund	1888	Af Præsten uden Kirkeforstanderskabets Vidende, antagelig af Hensyn til indvandrede Embedsmænd.	12 Gange årlig: den sidste Søndag i hver Måned. Eftermiddagstjeneste.	Den tyske Gudstjeneste samler meget få Deltagere; flere Gange har den ikke kunnet afholdes, fordi der ikke var mødt en eneste Tilhører.
Rødding	1889	Efter Ansøgning af nogle tysksindede Menighedsmedlemmer.	9 Gange årlig: 6 alm. Søndage og anden Helligdag i Jul, Påske og Pinse.	Det tyske Kirkebesøg i Førstningen tilfredsstillende, senere aftaget stærkt.
Skjærbæk . . .	1889	Af Hensyn til Jernbanepersonalet.	12 Gange årlig: en Søndag i hver Måned. Eftermiddagstjeneste.	Kirkebesøget i det hele aftaget betydeligt i de sidste Ar. 3 Gange i Løbet af et Ar har der ikke kunnet afholdes tysk Gudstjeneste, da der ikke fandtes en eneste Tilhører i Kirken.
Hvidding . . .	1889	Af Hensyn til Jernbanepersonalet.	15 Gange årlig: en Søndag i hver Måned og første Jule-, Påske- og Pinsedag.	Den tyske Gudstjeneste afholdes ikke i Kirken men på Hvidding Jernbanegård.
Oksenvad . . .	1890	Efter Ansøgning af 2 indvandrede Tyskere.	2 Gange årlig.	

Nu — Oktober 1890 — afholdes der delvis tysk Gudstjeneste i 16*) Sogne i Haderslev Amt, 10 Sogne i Åbenrå Amt, 6 Sogne i Sønderborg Amt og 11 Sogne i Tønder Nørreamt. I alt afholdes der dansk Gudstjeneste i 114 Sogne i Sønderjylland, og udelukkende dansk Gudstjeneste i 69 af disse Sogne. Siden Krigens Udbrud er det danske Kirkesprog bleven helt afskaffet i 48, mens der er bleven indført delvis tysk Gudstjeneste i 39 sønderjydske Sogne. Desuden er den tyske Gudstjeneste bleven betydelig udvidet i ikke få Sogne. Det er alt i alt ikke små Fremskridt, som det tyske Sprog således har gjort i de sidste 26 År.

III.

Hovedbetydningen af de Fremskridt, som det tyske Sprog har gjort på det kirkelige Område, er naturligvis, at det har fået Fodfæste i en hel Række nordslesvigske Kirker, thi hvor det under de nuværende Forhold først har fået Fodfæste, der viser Erfaringen, at det snart vil vinde videre frem. I Ringenæs og Broager, hvor det fik Fodfæste kort efter Krigens og i Ris, hvor det først blev indført for en halv Snes År siden, er den tyske Gudstjeneste bleven meget udvidet i de senere År og denne Gang på Modersmålets Bekostning. I flere Sogne må Tysken foreløbig tage til Takke med en meget beskedent Plads, men den Kjendsgjærning, at der er indført delvis tysk Gudstjeneste, har desuagtet en vidtrækkende Betydning.

---

*) I dette Tal er Christiansfeldt ikke medtaget, fordi den derværende hernhutiske Menighed i flere Henseender indtager en Særstilling.

Når en Kugle løftes op på en Skråplan, begynder den at rulle, først langsomt, men senere hurtigere og hurtigere. I 3 af de 39 Sogne, i hvilke der er indført tysk Gudstjeneste under eller efter Krigen, er Kirkesproget uberørt deraf, da Tyskerne samles i andre Lokaler. I 15 Sogne afholdes der tysk Gudstjeneste 1—4 Gange årlig, i 8 Sogne 5—9 og i 14 Sogne 10—16 Gange årlig. I Gråsten afholdes der tysk Gudstjeneste hver anden Søn- og Helligdag og i Augustenborg afholdes der kun dansk Gudstjeneste 4 Gange årlig. Kuglen har lige begyndt at tage Fart, men at den snart vil rulle stærkere er utvivlsomt, hvis store Omvæltninger da ikke indtræder.

Flere Blade, som står Regeringen nær, rettede i Fjor stærke Angreb på en nordslesvigsk Præst, fordi han sagde, at den nye danske Salmebog vilde kunne bruges i Nordslesvig i mere end hundrede År. Det var betegnende — om hundrede År skal alt være glemmt. Derfor påskyndes Germaniseringen nu så stærkt. Derfor bliver Germaniseringsforsøgene også dristigere og dristigere på det kirkelige Område. Religionsundervisningen i de nordslesvigske Folkeskoler er allerede delvis tysk. I ikke få Skoler overskrides det fastsatte Antal tyske Religionstimer, og der anskaffes ikke mere danske men kun tyske Lærebøger. Hvis Systemet ikke forandres, når vi derfor snart det Tidspunkt, da al Religionsundervisning i Modersmålet er ophørt, og Konfirmationen som Følge deraf må afholdes på Tysk. Forinden ønsker man imidlertid af let forståelige Grunde at indføre delvis tysk Kirkesprog i alle nordslesvigske Kirker. Mennesker kan vænne sig alt, selv til at spise Arsenik, blot de begynder med små Dosis. Mange Regeringssystemer hviler i vor Tid på

denne Grundsætning, deriblandt også det, der for Tiden er herskende i Nordslesvig. Tilfredsstillter Konsistoriet end ikke en virkelig Trang, så forbereder det dog klogeligt den kommende Tid ved varsomt at indføre tysk Gudstjeneste.

Tabellerne viser, at den tyske Gudstjeneste næsten overalt indføres af Hensyn til Embedsmænd eller indvandrede Tyskere. Den, som vil spise Landets Brød, kan heller ikke undgå at lære Landets Sprog, og at der virkelig skulde være Trang til tysk Gudstjeneste i Nordslesvig, tør vel derfor næppe nogen påstå. Kjendsgjærningerne viser, at der ikke er Tale om en sådan Trang hos den indfødte tysksindede Befolkning. Ravsted opviste f. Eks. allerede i 1867 et Flertal af tyske Stemmer, og når der endnu i 1890 kun afholdes tysk Gudstjeneste to Gange årlig i dette Sogn, er det, fordi „Tyskerne“ i Ravsted holder fast ved deres Modersmål og ikke har udtalt Ønske om en yderligere Forandring af Kirkesproget. I Burkal, Tinglev og Holebøl Sogne findes noget lignende Forhold, og i Vilstrup er der endnu ikke tænkt på at indføre tysk Gudstjeneste, kort sagt: i Nordslesvigs mest tysksindede Sogne ønsker Befolkningen åbenbart at beholde deres danske Kirkesprog så ublandet som mulig.

Af hvilken Beskaffenhed den Trang til tysk Gudstjeneste, der foregives at være tilstede, som oftest er, viser Forholdene i Ullerup. Nogle tysksindede Menighedsmedlemmer petitionerede ifjor om tysk Gudstjeneste i dette rent dansktalende Sogn. Kirkeforstanderskabet, som Konsistoriet i denne Anledning afæskede en Erklæring, bad om at se Pétitionen, men det vilde det høje Konsistorium under ingen Omstændigheder tillade. En af Ansøgerne

fortalte imidlertid, at Petitionen særlig var motiveret med Henvisning til to nylig i Sognet ansatte tyske Lærerinder, som — det lyder næsten utroligt — ikke har det mindste Kjendskab til det danske Sprog, uagtet de underviser Småbørn, som aldrig har hørt et tysk Ord i Hjemmet. Petitionen kunde imidlertid ikke motiveres bedre, for når de to Lærerinder undtages, forstår alle i Sognet bosiddende Personer Dansk. Kirkeforstanderskabet kunde derfor heller ikke indse, at det var ønskeligt end sige nødvendigt, at få tysk Gudstjeneste indført i Sognet, så meget mindre, som der hver anden Søndag prædikes Tysk i det nærliggende Gråsten, og dets Erklæring blev derfor affattet i Overensstemmelse hermed. Konsistoriet afæskede derefter Synodeudvalget en lignende Erklæring. Heller ikke det fik, trods gjentagen Anmodning, Lov til at se Petitionen, og også det frarådede helt bestemt Indførelsen af tysk Gudstjeneste, men — Konsistoriet bevilligede desuagtet Petitionen, og Ullerup Sogn har nu blandet Kirkesprog!

Et andet Eksempel. For et Par Måneder siden blev en lignende Petition indgivet af nogle tysksindede Personer i Ulkebøl Sogn på Als. Også i dette Tilfælde blev Kirkeforstanderskabet opfordret til at afgive en Erklæring, uden at det trods gjentagen Anmodning fik Lov til at se Petitionen eller Oplysning om, hvem Ansøgerne var. Der findes imidlertid kun højst 4 Personer i det store Sogn, som ikke forstår Dansk, og da der regelmæssigt prædikes Tysk i begge Nabsogne, Sønderborg og Augustenborg, frarådede Kirkeforstanderskabet Indførelsen af tysk Gudstjeneste. Men den 5te Oktbr. blev der alligevel for første Gang prædiked Tysk i Ulkebøl Kirke!

At der i Virkeligheden ikke er Trang til tysk Guds-

tjeneste i Nordslesvig fremgår endvidere af andre Kjendsgjerninger, og da særlig af Kirkebesøget der — som Tabellerne viser — i Reglen er meget dårligt. Det er langt fra alle Vegne, at den tyske Prædiken samler så mange Tilhørere som i Kvers eller Kliplev, hvor de er angivne til ca. 10 — en just ikke overdreven talrig Tilhørerkreds, når Degnen og Lærerne fradrages. I Toftlund f. E. mødte der vel i Førstningen ca. 20 Tilhørere, men senere har Degnen flere Gange været ene om Nydelsen. I Skjærbæk*) blev der indført tysk Gudstjeneste for halvandet År siden. Den skal efter Programmet afholdes 12 Gange årlig, men 3 Gange i Løbet af ét År, er den ikke bleven afholdt, fordi Degnen var Præstens eneste Tilhører. Den tyske Gudstjeneste vil — påstår man i Skjærbæk — imidlertid desuagtet blive fortsat, thi nu har Sognets Tyskere delt sig i tre Hold, hvoraf hvert har forpligtet sig til at møde nogle bestemte Søndage årlig! Ikke alle Vegne er Tyskerne så offervillige. I Brøns f. E., hvor der ligeledes indførtes tysk Gudstjeneste 12 Gange årlig i 1889, har man næmlig ligesom tidligere i Sommersted måttet opgive Ævret fuldstændigt, fordi det trods alle Anstrængelser var umuligt at samle en nok så lille Tilhørerkreds i Kirken.

---

*) Hvor vidt politisk Fanatisme kan føre enkelte lutherske Præster i Nordslesvig, fremgår af den Kjendsgjerning, at den katholske Apotheker i Skjærbæk for nogle År siden udnævntes til Skoleforstander på Præstens Foranledning, Beboerne nedlagde straks Protest herimod og blev støttet af Konsistoriet, men Regeringen afviste til Slut Protesten med den Bemærkning, at den kun var nedlagt af politiske Grunde! — og Skjærbæk har i tre År haft en katholsk Skoleforstander!

IV.

Der er altså i Virkeligheden — i det mindste når et Par Sogne undtages — ingen Trang til tysk Gudstjeneste i Nordslesvig. Ikke desto mindre er det som påvist en Kjendsgjærning, at Bestræbelserne for at indføre tysk Gudstjeneste forceres meget stærkt i nyere Tid. Det vækker kun liden Opsigt, for man går frem med små Skridt, og Opmærksomheden er i Øjeblikket fortrinsvis henvendt på Skolen. Man vil utvilsomt fortsætte, som man har begyndt. Vi vil næppe nogensinde opleve at se tysk Kirkesprog indført ved et almindeligt Magtbud i Lighed med „Anvisningen af 18. Decbr. 1888.“ Nej, små Skridt, langsomt men sikkert, varsomt og forsigtigt men ustandseligt, på den Vis mener man bedst at nå Målet. Men om Germaniseringsforsøgene også fremmes nok så forsigtigt på det kirkelige Område, så vil de dog møde en bestemt Modstand, og der er en Grænse, som Magthaverne næppe vil kunne overskride uden at sprænge Statskirken.

Man kan uden nogen som helst Overdrivelse sige, at det kirkelige Samfundsliv i Nordslesvig fuldstændigt undergraves ved Indførelsen af tysk Gudstjeneste. Erfaringen viser det. Der er allerede nu, jeg vil ikke sige en anti-kirkelig Strømning, men en stærk kirkelig Indifferentisme i Udvikling. Den breder sig fra År til År, begunstiget af Tidsånden, fremmet af den åndløse Religionsundervisning i Skolerne og den vil hurtigt dræbe den Rest af kirkeligt Liv, der endnu er tilbage i Statskirken, hvis Germaniseringen vedblivende fremmes med Magt på det kirkelige Område. Næsten overalt, hvor der indføres tysk Gudstjeneste, aftager Kirkebesøget stærkt. Befolkningen vænner sig til at undvære Kirken. De pågjældende Præster vil

næppe nægte denne Kjendsgjærning. Det er værd at agte på sådanne Tidens Tegn som dem, at der en smuk Søndag i Foråret ikke kunde afholdes Gudstjeneste i det store Bov Sogn, fordi der ikke var mødt en eneste Tilhører i Kirken, og at den sædvanlige Søndagsgudstjeneste i flere nordslesvigske Sogne på indtil 5000 Indbyggere i Reglen må nøjes med 20 eller endnu færre Tilhørere. *)

Provstisynoderne og Kirkeforstanderskaberne, de kirkelige Organer, der kjender de lokale Forhold bedst og som Følge deraf forstår de nye Forholdsreglers skjæbnesvangre Betydning, har derfor al Grund til at være på deres Post for om muligt at hindre Tyskens Indtrængen i Kirkerne. Erfaringen viser, at de hidtil, på enkelte Undtagelser nær, har forstået deres Opgave. Det tyske Kirkesprog er næsten overalt bleven indført mod Kirkeforstanderskabernes Vilje, efter højere Ordre, uagtet de bestemt har frarådet Konsistoriet dette Skridt, og forsåvidt, som man tænker på at indføre tysk Gudstjeneste i flere nordslesvigske Sogne i den nærmeste Fremtid, vil den kun få Steder kunne blive indført med Kirkeforstanderskabernes Samtykke. Et Blik på hosstående Tabel, som giver en Oversigt over Repræsentationen i Kirkekollegierne, der atter vælger Lægmandselementet i Provstisynoderne, vil vise dette.

---

*) Der er naturligvis også andre Forhold, som fremmer den tiltagende kirkelige Indifferentisme, således f. E. enkelte Præsters fremragende politiske Virksomhed. Ligeledes har det Reskript, hvormed Kultusminister Gossler for nogle År siden ophævede den kirkelige Valgret for de danske Undersåtters Vedkommende i høj Grad fremmet Oppositionen mod Statskirken og skadet det kirkelige Liv i Nordslesvig langt mere end det har gavnet den tyske Sag.

Lægmandselementet

Amt:	Sogne ialt	i Kirkekollegiet*)					i Kirkeforstanderskabet				
		dansk-sindet	blandet	overvejende tysksindet	tysk-sindet	Flertallet dansk-sindet	blandet	overvejende tysksindet	tysk-sindet		
										1—4 tysksindede Medlemm.	4—8 tysksindede Medlemmer
Haderslev	50	37	12	1	1	44	5	1	1		
Åbenrå	18	9	8	4	1	11	6	2	1		
* Sønderborg	20	16	4	2	—	17	2	1	1		
Tønder Nørreamt .	24	10	12	4	2	14	7	3	3		
Amt:	Sogne ialt	Flertallet dansk-sindet	1—4 tysksindede Medlemm.	4—8 tysksindede Medlemmer	over 8 tysksindede Medlemm.	Flertallet dansk-sindet	1 tysk-sindet Medlem	2 tysksindede Medlemmer	over 2 tysksindede Medlemm.		
Haderslev	50	48	10	1	2	48	4	—	2		
Åbenrå	18	13	3	1	5	12	1	3	3		
Sønderborg	20	18	—	2	2	18	1	—	2		
Tønder Nørreamt .	24	18	5	2	7	16	2	2	6		

*) I Almindelighed består Lægmandselementet i Kirkekollegiet af ialt 16, i Kirkeforstanderskabet af ialt 4 Medlemmer.

Tabellen viser, at Tyskerne kun har Flertallet i tretten eller — hvis Præsterne medregnes — i atten nordslesvigske Kirkeforstanderskaber, og i 9—10 Sogne er deres Flertal tilmed usikkert, da de nationale Modsætninger fremtidigt vil gjøre sig stærkere gjældende ved de kirkelige Valg. Det kan derfor betragtes som sikkert, at Germaniseringsforsøgene vil støde på stærk Modstand hos Kirkeforstanderskaberne, men de vil sandsynligvis ikke kunne stanse Tyskens Fremskridt. Konsistoriet udmærker sig nemlig ikke ved at tage Hensyn til de lokale kirkelige Organer. Det viser sig f. E. ved Besættelsen af Præstembeder i Nordslesvig, det viser dets Stilling til Forsøgene på at få „Anvisningen af 18. Decbr. 1888“ ophævet, og det viser bl. a. også Indførelsen af tysk Gudstjeneste i Sogne som Ullerup og Ulkebøl.

De faktiske Magtforhold vil også i denne Henseende foreløbig bestemme Udviklingens Gang, men den nordslesvigske Befolkning vil derved få Lejlighed til at høste Erfaringer, som kan blive af stor Betydning i Fremtiden. Erfaringer som den, at vi trods al kirkelig Repræsentation er ligeså værgeløse, når man vil trænge vort Modersmål ud af Kirken, som da man trængte det ud af Skolen, vil nemlig forberede et fuldstændigt Brud med Statskirken. Og hvis Udviklingen som det er at vente, fortsættes i det begyndte Spor, vil vi snart nå så vidt, at en almindelig Udtrædelse af Statskirken må tilstræbes, ikke blot af nationale men også af kirkelige Grunde.

H. P. Hanssen-Nørremølle.
